

і 72,8 до 51,8 відсотків [9, с. 18]. Отже, для поповнення соціуму злочинців були певними сприятливими чинниками. В засобах масової інформації з'явився термін "кримінальна революція". Остання була побічним продуктом недолугого реформування суспільства і багатьох свідомих чи не свідомих помилок політичного курсу. Одночасно структура соціуму злочинців зазнала внутрішніх кількісних і якісних змін, бо з'явилися види кримінальної діяльності, які раніше не були поширені, чи не існувати зовсім. Разом з поширенням "білокомірцевої" злочинності швидкими темпами криміналізувалися політична й управлінська еліти. Ця знакова подія мала суттєві наслідки для сучасних пострадянських суспільств. По-перше, кожна революція ставить питання про владу і рано чи пізно мусили прийти до влади криміналізовані кола, не виключено, особи з судимостями і ставленики злочинних угруповань. По-друге, криміналізована еліта об'єктивно "працює" на розширення соціуму злочинців. Цю закономірність досить чітко сформулював відомий російський криминолог В.В. Лунєєв (мов. оригіналу): "... чем выше криминальность элиты, тем выше уровень преступности среди всего населения той или иной страны" [10, с.330].

Тема системно-структурних характеристик соціуму злочинців є по справжньому широким проблемним полем для криминології і соціології злочинності. Викладені думки ми розглядаємо як стартовий майданчик для подальших дослідницьких робіт і предмет наукових дискусій.

Список літератури: 1. Организованные преступные группы в Украине: традиционное и новое. Харьков, 2002. 2. Рупенко І.П. Чи має соціум злочинців власну ідеологію? // Вісник Національного університету внутрішніх справ: Спецвипуск. 2002. 3. Раска Э.Э. Преступность как показатель состояния социального пространства // Теоретические проблемы изучения территориальных различий в преступности / Труды по криминологии / Ученые записки Тартуского гос. ун-та. Вып. 761. 1987. 4. Лін Д.А. Уголовно-статистический учет: структурно-функциональные закономерности. М., 1998. 5. Лін Д.А. Преступность как социальное явление. М., 1997. 6. Лін Д.А. Преступность как социальное явление. М., 1997. 7. Пирожков В.Ф. Криминальная психология. М., 2001. 8. Лін Д.А. Преступность в России: системный анализ. М., 1997. 9. Вісник Верховного Суду України. 2001. № 4. 10. Криміногенна ситуація в Україні: оцінки, тенденції, проблеми. К., 1997. 11. Лунєєв В.В. Преступность XX в. // Мировые, региональные и российские тенденции. М., 1999.

Надійшло до редакції 11.12.2002 р

І.О. Назорний, Ю.П. Белоусов

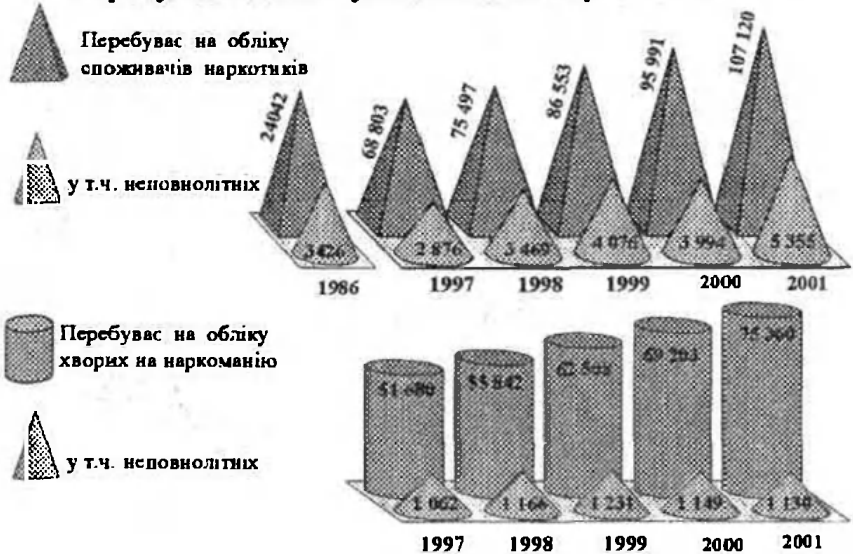
Застосування соціологічних досліджень у вивченні латентних процесів незаконного обігу наркотиків

Сьогодні домінуючим джерелом інформації про рівень розповсюдження наркотизму в Україні є відомча статистика. Так, наприклад, аналіз відомчої статистики Міністерства охорони здоров'я про кількість осіб, які перебувають на обліку у наркологічних установах та осіб, хворих на наркоманію дає картину поширення наркоманії (Мал. 1), аналіз статистики Міністерства внутрішніх справ надає інформацію про кількість злочинців, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків (Мал. 2).

Мал. 1

Важливість статистичної інформації не можна недооцінювати. Статистика дає можливість простежувати загальну динаміку того чи іншого процесу.

Перебуває на обліку споживачів наркотиків

Так, аналіз мал.1 дозволяє зробити висновок про те, що з 1986 р. спостерігається постійне зростання кількості осіб, споживачів наркотиків. При цьому відсоткове співвідношення неповнолітніх до загальної кількості споживачів наркотиків залишається постійним.

Що стосуються осіб, хворих на наркоманію, то їх загальна кількість теж постійно зростає, проте кількість неповнолітніх рік від року залишається майже незмінною.

Статистичні данні МВС, наведені у мал. 2 дозволяють зробити наступні висновки: 1. Загальна кількість злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, майже не змінюється протягом останніх п'яти років; 2. Спостерігається ріст особливо тяжких злочинів, а саме розбоїв та вбивств.

Мал. 2

Але, незважаючи на усі переваги статистичних методів, вони мають і певні недоліки. Так, якщо ми досліджуємо явні процеси, наприклад, на-

роджуваність або смертність, то статистика відображає реальну ситуацію

ЗЛОЧИНИ, СКОЄНІ НАРКОМАНАМИ ТА У СТАНІ НАРКОТИЧНОГО ЗБУДЖЕННЯ

на сто відсотків. Проте, якщо предметом дослідження є наркотизм, який належить до латентних явищ, то, на жаль, статистика відображає лише "вершину айсбергу".

У зв'язку з цим, хотілося б навести інформаційно-соціальну модель поширення наркоманії, розроблену вченими Національного університету внутрішніх справ (мал. 3) [1, с.27].

Верхівка піраміди – це соціальна група, розміри й зміст якої і відбиває статистика. Поза нею залишається основна маса наркоманів, причому чисельність цієї частини (за оцінками експертів) від 5 до 10 разів перевершує верхівку. Підрахунки за допомогою спеціальної методики, запропонованої харківськими наркологами, дають цифру в 260 тисяч осіб – активних споживачів опію в Україні, яку автори називають “справжньою хворобливістю” [2, с.16]. Ще більш значимими є наступні групи. Вони об’єднують молодь, яка експериментує з психоактивними речовинами, занурюється в наркокультуру, але до групи наркоманів як таких не належить. Для зазначеної групи характерний так званий підлітковий та юнацький полінаркотизм, коли молоді люди черезбріливо вживають різноманітні наркотичні речовини, спроможні викликати ейфорію, галюцинації або іншим чином змінити нормальну свідомість. Нараєтті, самою масовою спільністю є групи ризику: молодь, схильна до просуснення у верхні страти, але яка встановлює між собою і наркотиками визначену дистанцію. Для представників цієї групи характерна висока можливість опинитися в ситуації, коли відбувається грунтове вживання наркотиків, або ж самим спробувати “смак” наркотичної речовини. Нерідко такі спроби залишаються останніми й наступного разу юнак або дівчина до наркотиків не вдаються. Проте, саме групи ризику в остаточному підсумку рекрутують споживачів наркотиків і наркоманів.

Уявлення латентного процесу у вигляді інформаційно-соціальних пірамід не позбавлено практичного змісту. Цю процедуру можна розглядати як попередню теоретико-методологічну розробку проблеми. Піраміда дозволяє уточнити об’єкт і предмет дослідницької діяльності, що дуже важливо для коректного формулювання цілей і задач, осмисленого вибору методичних засобів. Ми переконані в тому, що немає універсальних методик і підходів релєвантних усім латентним стратам. При виборі методичних засобів важливо враховувати специфіку кожної страти. Необхідно керуватися таким методологічним принципом: дослідник повинен конструювати методи, адекватні змісту латентної страти. Найбільш широкий арсенал методичних засобів можна використовувати при вивченні верхівки піраміди. Особи, взяті на облік наркологічної служби, можуть бути об’єктом соціологічних опитувань, якісних інтерв’ю. Соціолог може одержати доступ до різноманітних документів медичного або юридичного характеру.

Для проміжних страт більш ефективними будуть не кількісні, а якісні методи, наприклад, глибинні напівструктуровані інтерв’ю, інтерв’ю біографічного типу. Застосовуючи гнучкі методи, ми зацікавлені в пошуку інформації, яка залишилася б прихованою, якби ми обмежилися проведенням традиційного соціологічного опитування.

Так, наприклад, при вивченні процесу залучення до вживання наркотиків, якісний підхід може полягати в проведенні інтерактивного глибинного напівструктурованого інтерв’ювання наркоманів із фокусуванням на різноманітних етапах життєвого шляху: дитинстві, подіях, що передували першій пробі наркотиків; факті першої проби; подальшому зануренні в наркокульту-

ру, переході до більш важких наркотичних засобів; наступних життєвих подіях і т.ін.

Застосування якісних методів інтерпретативної соціології обумовлене тим, що дослідник потрапляє в поле значень, яке істотно відрізняється від його попереднього життєвого досвіду. У цьому випадку якісна методологія забезпечує знайомство з типовим життєвим досвідом і специфікою повсякденного світогляду наркоманів. Кінцева ціль полягає в тому, щоб досягти розуміння досліджуваного предмета, “запиритися” у світ наркомана і інтерпретувати, як люди, що вживають наркотики, приймають рішення, здійснюють дії, створюючи таким чином свої долі.

Напівструктуроване інтерв'ю зберігає багатозначність, властиву м'яким методам, тобто високу спроможність, яка дозволяє уловлювати відтінки змісту в процесі комунікації з респондентом. У такому дослідженні немає жорстко визначених понять, заздалегідь заданих класифікацій, операціональних визначень і теоретичних висновків. Путівник інтерв'ю лише орієнтує дослідника щодо тем, важливих для розуміння того що відбулося. Поняття задані так, що в міру необхідності можуть модифікуватися. Остаточні визначення і класифікації повинні вироблятися не заздалегідь, а в ході інтерв'ю й аналізу даних. Таким чином, якісна методологія дослідження демонструє тісний зв'язок теорії і методу, постійне прямування від концептуалізації до збору даних і навпаки, процес перевірки і переформулювання гіпотез.

Питання, що задаються в інтерв'ю, підрозділяються на три групи:

- 1)що формулюються заздалегідь, виходячи з основних цілей, задач і попередніх гіпотез дослідження – вони складають путівник.
- 2)уточнення, що містять роз'яснення питань путівника – їх текст не готується заздалегідь, а випливає з уявлень інтерв'юєра про досліджуваний предмет.
- 3)спонтанно виникаючі в ході бесіди, коли з'являється необхідність щось уточнити в зв'язку з появою нової інформації.

По-іншому складеться справа з ніжніми страгами. Сьогодні вони фактично збігаються із загальною масою юнаків та дівчат, або групи ризику, яка є істотною складовою частиною всього масиву молоді. Стосовно груп ризику ефективно використовувати кількісні методи, тому що тут можна реалізувати як випадкові, так і спрямовані вибіркові технології. Масове репрезентативне опитування в рамках відомих меж точності виміру може дати достовірні відповіді (у числовому вираженні) на ряд актуальних питань. Насамперед, можна виміряти рівень поширення наркотичних речовин, число невідкладного вживання наркотиків, і в цілому – ступінь заглибленості респондентів у наркокультуру. На цій основі можливий і моніторинг, тобто контроль над зазначеними показниками в часі. У рамках кількісних досліджень можна перевіряти різноманітні статистичні гіпотези щодо причин і механізмів процесу поширення наркотиків у молодіжному середовищі.

У даній статті ми не намагалися надати вичерпний перелік методів, які застосовуються у соціології, а зупинилися на стислому описі тих із них, які, на

налі погляд, придатні для дослідження будь-якого латентного процесу. Вибір конкретного методу або їх комбінації залежить від специфіки досліджуваного явища і здійснюється соціологом безпосередньо при плануванні дослідження.

Список літератури: 1. Молодежь и наркотики (социология наркотизма) / Под ред. проф. В.А. Соболева и доц. И.П. Рущенко. Харьков, Торсинг, 2000. 2. Первомайський Р.Б., Діпський І.В. Реконструкція реальної розповсюдженості опіоїдної системи моніторинга психонологічних показателів в Україні // Архів психіатрії, 1998. № 1.

Надійшло до редакції 25.12.2002 р.

А.М. Черноусов

Використання методу нестандартизованого інтерв'ю в оцінці взаємодії міліції та населення (на прикладі експерименту "Introducing Community Policing in Ukraine" в Комінтернівському районі м. Харкова і Дергачівському районі Харківської області)

Останнім часом соціологи та інші науковці часто звергаються до якісних методів збирання та аналізу первинної інформації. Вони спрямовані на отримання глибинних відповідей про що думають люди та як вони себе відчують. Дослідження, що використовують якісні методи, дає можливість зрозуміти та вивчити настанови, вірування, причини поведінки людей, їх поденні практики. Ці методи спрямовані не на вимірювання кількісних параметрів явищ, що вивчаються (це прерогатива кількісних, "жорстких", досліджень), а на пізнання їх якості. Якщо за допомогою кількісних методів, в першу чергу, дізнаються про відповіді на питання "хто та як відповідає", "як часто", то при використанні якісних – "що значать відповіді", "чому так відповідають", тобто прагнуть адекватного розуміння сенсів, які людьми вкладає в різні судження та дії. Окремо можна відмітити, що на відміну від проведення кількісного дослідження (анкетне опитування), для якісного дослідження достатньо невеликого числа респондентів, його вибірка не базується на підставі теорії вірогідності та статистичних даних.

У науковій соціологічній літературі автори по-різному визначають інтерв'ю як таке, і називають його по-різному. Так, Ю.С. Колесніков пропонує таке визначення: "Нестандартизоване (неформалізоване) інтерв'ю – це різновид інтерв'ю, при якому інтерв'юер володіє великою свободою як у формулюванні окремих питань, так і в формулюванні загальної спрямованості інтерв'ю. Це дає можливість отримати різноманітну інформацію в залежності від особистісних особливостей респондента. Цей метод не потребує співставлення питань та відповідей, індивід не є об'єктом статистичною оцінкою [1, с.144]. На думку болгарського соціолога Стояна Михайлова, "інтерв'ю є напіввільним, коли інтерв'юеру потрібно отримати відповіді на попередньо сформульовані питання, не виходячи за їх межі, дотримуючись визначеного порядку постановки запитань. Іншими словами, заздалегідь відомо ясно та чітко, які